

УЗАГАЛЬНЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО І ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

***Анотація.** У статті узагальнено міжнародний і вітчизняний досвід організації й реалізації корекційних програм для кривдників. Зроблено висновки про перспективи упровадження в Україні моделі соціальної реабілітації кривдників.*

***Ключові слова:** корекційна програма, особа, що здійснило насильство, соціальна робота, соціальні функції поліції, спеціальні заходи, альтернативні санкції, організація проходження корекційних програм*

***Abstract.** The article summarizes the international and domestic experience of organizing and implementing correctional programs for offenders. Conclusions have been made about the prospects of implementing a model of social rehabilitation of offenders in Ukraine.*

***Key words:** correctional program, the person who committed the violence, social work, social functions of the police, special measures, alternative sanctions, organization of correctional programs*

Проблема насильства у сім'ї є загальносвітовою і різні держави протягом тривалого часу відпрацьовують шляхи її подолання. З'являється можливість аналізувати й враховувати досвід багатьох держав, визначати переваги й недоліки різних відходів і на основі порівняльного й критичного аналізу обиратися найбільш оптимальні для України варіанти. Це дозволить у перспективі не тільки побудувати несуперечливу модель запобігання й протидії насильству як соціокультурному феномену, а й поступово й цілеспрямовано вибудовувати підґрунтя для покращення вітчизняного законодавства. Науковці зазначають, що важливість узагальнення міжнародного досвіду також визначається необхідністю створення в Україні стандарту роботи з особами, які вчинили насильство. Такий документ має поєднувати організаційні, змістові, методичні сторони створення й реалізації корекційних програм для осіб різного віку [1]. Хочемо підкреслити, що відповідно до законодавства мова повинна йти не тільки про врахування віку, а й стану здоров'я та статі [2].

Колектив авторів (О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін.) у 2014 році уже здійснив узагальнення міжнародного досвіду попередження та протидії домашнього насильства [1]. Цей досвід систематизовано за територіальною ознакою. Зокрема, проаналізовано досвід протидії домашньому насильству у розвинутих країнах континентальної Європи, у країнах Східної Європи, а також у країнах пострадянського табору. З урахуванням поставлених завдань, наш інтерес до міжнародного досвіду вирішення проблеми домашнього насильства обмежено аспектом соціальної роботи з кривдником. Тому нами виділено чотири основні аспекти в контексті даної проблематики: особливості реагування поліції на дії кривдника, місце корекційно-реабілітаційних програм в системі спеціальних заходів попередження насильства, проблеми співпраці суб'єктів соціальної реабілітації кривдників. Відповідно до цих напрямів, проаналізуємо міжнародний досвід соціальної роботи з кривдником на основі монографії колективу авторів [1], а також додаткових джерел [3; 4].

Розпочати аналіз доцільно з традиційного підходу до протидії домашнього насильства – з питання реагування поліції на вчинення відповідного проступку. Традиційно таке реагування пов'язувалось із притягненням до відповідальності. Відповідно до сучасних підходів, посилюється значення соціальної функції органів поліції, аспекту встановлення контакту й налагодження взаємодії з кривдником. Зміст удосконалення дій поліції у випадках насильства у сім'ї полягає у фокусуванні уваги на цих ситуаціях і покращенні роботи з учасниками сімейного конфлікту. Так, у

Великобританії першим етапом є роз'яснення протиправності й караності насильства у родині. Працівники поліції на території обслуговування зобов'язані відвідувати сім'ї та проводити роз'яснення законодавства, а також розповсюджувати інформаційні матеріали. У кожному випадку запроваджується облік проблемних сімей та розпочинаються періодичні візити до них працівників поліції. Автори відмічають важливість при таких візитах індивідуального спілкування з усіма членами конфліктної сім'ї. Заходами впливу обираються профілактичні бесіди й застереження, а у складних випадках – арешт правопорушника [1, с.35]. Посилення уваги до соціальної складової діяльності поліції забезпечує зростання довіри до цього інституту. Завдяки такому підходу посилюється дієвість соціально-психологічного впливу на учасників конфлікту: у жертв з'являється відчуття захищеності потерпілих, а у кривдників – розуміння невідворотності покарання.

У країнах пострадянського табору (зокрема, Білорусь, 2010) у протидії насильству домінуючим є традиційний підхід притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Органами внутрішніх справ у взаємодії із закладами освіти, охорони здоров'я, праці, соціального захисту спільно з житлово-експлуатаційними службами здійснюється виявлення фактів насильства й громадян, що його вчиняють притягують до адміністративної чи кримінальної відповідальності [1, с.131]. Станом на 2010 рік Польща також не має виправних чи реабілітаційних програм для агресивних чоловіків. З цим пов'язується високий рівень рецидиву злочинів, пов'язаних із насильством у сім'ї, який становить 72,4% [3].

Під впливом представників феміністичних організацій з 1990-х років у практику протидії домашньому насильству уводиться аспект роботи з кривдником. Ідея роботи з кривдником отримала розвиток у світлі ідей відновного правосуддя. Її слід розглядати як альтернативу кримінальним переслідуванням, яка застосовується як модель впливу на тих, хто вчинив нетяжкі насильницькі злочини. Серед альтернативних моделей впливу можна назвати інститути: медіації (Англія, Німеччина), пробації (Австрія, Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування консультативних програм (Данія, Ірландія, Ісландія, Норвегія, США), «вибачення винного» (Іспанія) [1, с.15-16].

Як альтернатива ув'язненню пропонується заборонний наказ (обмеження контактів) й проходження корекційної програми. Піонером у цьому питанні стали США, де на початку 1990-х застосовано програми психологічного консультування агресорів. Для американських судів стала звичайною практика розгляду справ про домашнє насильство та ухвалення направлення агресорів на проходження заходів психологічної корекції як альтернативи тюремному ув'язненню. У США передбачене проходження місячної корекційної програми. Такі програми спрямовані на зменшення сексистських переконань кривдників, прийняття ними відповідальності за вчинки, навчання нормативній поведінці, відновлення психічного стану й психічних реакцій завдяки оволодінню техніками управління гнівом, релаксації, спілкування. Успішне проходження програми є підставою для зняття обмежень у спілкуванні із сім'єю [1, с.21].

У Чехії національний план дій передбачає запровадження терапевтичних послуг для осіб, що здійснили сімейне насильство. Для цього створено загальнодержавні центри для роботи з такими особами за програмами ресоціалізації. Така робота направлена на зміну способу мислення й поведінки. За результатами упровадження таких програм науковцями зроблено висновок про низьку мотивацію кривдників щодо участі в них. Через це проходження таких програм стало обов'язковим. За результатами пілотного проекту створено мережу центрів для роботи з особами, які здійснили домашнє насильство, розроблено стандарти, проведено оцінку дієвості терапевтичних програм [1, с.76].

Таким же шляхом йде й Україна. Тому важливе значення має вибір оптимальної моделі співпраці суб'єктів соціальної роботи з кривдниками. Проаналізуємо підходи у міжнародному досвіді.

У США важливу роль у роботі з кривдниками відіграють об'єднання громадян, які діють на рівні кожного зі штатів. Завдяки їх активності створені центри надання допомоги жертвам насильства (у тому числі притулки), центри медіації у сімейних справах, проводяться корекційні програми для агресорів. Недержавними організаціями здійснюється пошук і надання коштів для системної допомоги жертвам. Важливе значення має створення національних коаліцій недержавних організацій з протидії домашньому насильству, що забезпечує вплив на державну політику й законодавство у галузі. Отже, умовою ефективності соціальної роботи з кривдником у будь-якій країні є наявність розвиненого громадянського суспільства, у тому числі досвід реалізації фандрайзингової діяльності об'єднаннями громадян.

У Швейцарії також провідну роль у роботі з кривдниками відіграє недержавний сектор (за підтримки офіційних органів). Поширення набули центри допомоги потерпілим від насильства у сім'ї, у яких реалізуються навчальні програми; консультаційні центри; медичні координаційні центри; центри медичної допомоги у разі сексуального насильства; телефони «гарячої лінії», а також консультаційні центри для агресивно налаштованих людей, правопорушників; чоловічі офіси або центри допомоги чоловікам-жертвам насильства. Усі зазначені установи діють завдяки фінансуванню з державного бюджету, а також недержавних організацій. У Чехії також акцент зроблено на співпраці між державними й муніципальними органами і недержавними організаціями у протидії сімейному насильству.

У дев'яти провінціях Австрії створені «центри втручання». Це неурядові організації, що спільно фінансуються Федеральними міністерствами внутрішніх і соціальних справ. Їх завданнями є допомога тим, хто зазнає насильства, й налагодження партнерства з інституціями, які займаються захистом від насильства [3, с.41].

Що стосується вітчизняного досвіду, то слід вказати, що у 2010 році за підтримки офісу координатора проєктів ОБСЄ, центру «Ла-Страда – Україна» почалось упровадження корекційних програм для кривдників. Завдяки співпраці з міжнародними партнерами розроблено варіанти корекційних програм, проведено міжнародний семінар «Соціальна робота з кривдниками: міжнародний досвід і перспективи упровадження в Україні», семінар «Протидія насильству у сім'ї: соціальна й психологічна робота з кривдниками», підготовлені 300 фахівців до роботи з агресорами. Усе це вказує на те, що основним суб'єктом роботи з кривдником має бути соціальний працівник. Водночас, науковці висловлюють сумнів з цього приводу.

Зазначається, поки що корекційні програми в Україні не розглядаються ні як різновид соціальної роботи, ні як альтернативні санкції. Віднесення їх до соціальної роботи передбачає надання соціальних послуг, що не зовсім відповідає сутті корекційної роботи, значущість якої пов'язана не з потребами самого кривдника, а з реалізацією прав членів родини. З іншого боку, законодавство про альтернативні види стягнень і покарань, також відсутнє [4].

Осмислення сучасного вітчизняного досвіду дозволило виявити ряд обмежень, які, на нашу думку, мають соціокультурний характер. Так, за результатами аналітичного звіту [4] у 2010 році (точніше протягом 8 місяців) з більш ніж двох тисяч направлених ОВС кривдників корекційну програму пройшло 165 осіб. Залишається проблемою підготовка відповідних фахівців: жоден з навчальних закладів її не здійснює. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не мають не лише матеріальної бази (приміщень), а й фінансування. Останнє, на нашу думку, пов'язане з недостатньою оцінкою значущості представниками влади даного аспекту роботи, а також з недостатнім рівнем розвитку недержавного сектору в Україні. Підтвердження є існування лише одного рекомендаційного листа Міністерства щодо проходження корекційних програм, відсутність своєчасного затвердження Міністерством таких програм. Процес їх рецензування, який передбачений процедурою затвердження, також ускладнений через відсутність фахівців відповідного профілю в Академії педагогічних наук.

З урахуванням дії різноманітних чинників, ми поділяємо висновок науковців про те, що направлення на проходження корекційних програм має здійснюватись не працівниками поліції, а судом.

Здійснене узагальнення досвіду дозволяє зробити висновки про перспективи впровадження в Україні моделі соціальної реабілітації кривдників. При побудові системи роботи з особами, що схильні до насильницьких дій, не має обмежуватись примусовими заходами й мати характер післядії. З урахуванням того, що соціальна робота з особами, які схильні до насильницьких дій має здійснюватись у партнерстві держави й недержавних організацій, важливого значення набуває відпрацювання механізму соціального замовлення. Уважаємо, що фінансування програм роботи з кривдниками має здійснюватись як міністерством соціальної політики, так і міністерством внутрішніх справ, адже робота з кривдниками може розглядатись і як соціальна робота, і як альтернативна санкція. Необхідність посилення соціальної відповідальності бізнесу передбачає реалізацію технологій фандрайзингу недержавними організаціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / За заг. ред. А. О. Галая. Київ : КНТ, 2014
2. Про запобігання і протидію домашньому насильству. Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VII
3. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укл.: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012
4. Права людини в Україні 2009-2010. Доповіді правозахисних організацій. Проблеми насильства в сім'ї. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.helsinki.org.ua/index.php?id=1298361848>. Дата звернення: 06.10.2022

Рекомендує до друку науковий керівник доцентка Копилова С.В.